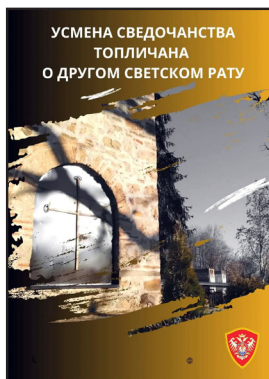

Приказ / Review

Пчеле, њочасни круї – жртве и приче о њима

Мирјана Бојанић Ћирковић, *Усмена сведочанства Топличана о Другом светском рату: том I, приређена грађа*. Блаце: Народна библиотека „Рака Драинац“, 2024, 232 стр.

Следећи трагове које је пред њу постављало интересовање за реч човека који из личне перспективе обликује казивања о доживљају себе и света у данима обележеним трагичним историјским тренуцима, Мирјана Бојанић Ћирковић покренула је истраживања која су подразумевала непосредне сусрете са људима и њиховим причама. Публикација *Усмена сведочанства Топличана о Другом светском рату: том I, приређена грађа* у основи је прича о виђеном и доживљеном, казивање човека који није ни генерал ни политичар, који живи у дому чијег се крова дотичу страхоте рата и прете страдањем, неправдом и нестајањем.

Збирку казивања о разним аспектима доживљаја једног од најразорнијих и, за обичне људе свих страна у сукобу, најстравичнијих ратова у историји цивилизације која се памти (као и догађајима након њега) чине одабрани транскрипти аудио записа насталих као резултат теренског истраживања спроведеног у руралним областима Топличког округа. Концепција истраживања примарно је одређена усмерењем ка прикупљању усмених наратива о Другом светском рату, формираних на основу комуникативног сећања, делимично комбинованог са културним. Истраживање је спроведено праћењем кључних поставки методологије теренског рада, од проучавања литературе, припреме упитника, разговора са информаторима, вербатим транскрипције изабраних записа и анализе прикупљеног материјала.

Определивши се за методу интервјуа и питања која индукују елицитирани наратив, Мирјана Бојанић Ћирковић омогућила је својим саговорницима продуковање наратива који прате сећање као целину,

нефокусирану на одређен тренутак нити конкретне, одабране актере. Разговори са информаторима, сачувани у облику аудио записа, у збирци су представљени изабраним сегментима транскрибованог садржаја. Сваки запис у збирци праћен је метаподацима којима се идентификују учесници интервјуа (информатори, саговорници), представљају подаци о датуму и месту њиховог рођења, прилажу елементарни подаци из биографија, региструје сродство са актерима приповеданих садржаја, маркира место вођења разговора, његова дужина и/или временске границе транскрибованог материјала. Томе је придружена документација која представља део личних и породичних архива, као и приватног архива истраживача. Та је грађа истовремено вишеструко функционална: она делује у циљу потврђивања веродостојности казиваног, визуелне презентације појединих сегмената наратива, као материјал који служи одржавању, моделовању и вербалном представљању индивидуалног и колективног меморијалног садржаја (фотографије чланова породица, споменика и слично). Драгоцен додатак томе чине мапе простора на којима и о којима су вођени разговори, као и фотографије информатора. Посебан статус у овом корпусу има рукописна заоставштина професора историје Раденка Весића, настала прикупљањем записа усмених разговора о људима и догађајима у контексту Другог светског рата на територији општине Блаце.

Наслови изабраних записа, као сегменти паратекста, формирани су према различитим параметрима, пре свега као осврти на централни догађај или личност, као цитати или парафразе из транскрипата интервјуа (нпр. Од Београда до Претежане априла 1914. године: прича о Николи Вељковићу, војнику Краљеве гарде; *Прего ун поко пање, стимати сињори, Та кост ме је одржала* – о Пелагији Локи Војиновић Козић и Драгомиру Козићу; и слично).

Захваљујући уводној студији, у којој су дате основне координате методологије теренског рада, али и захваљујући чињеници да је М. Бојанић Ћирковић представила транскрипте записа као наративе непосредно повезане са питањима истраживача, истакнута је намера истраживача да саговорнике подстакне на дужа непрекинута казивања које моделује њихова свест о догађају и формулише слободан ток мисли, неоптерећен непосредним вербалним интервенцијама истраживача. Овакви су наративи другачије организовани у ситуацијама када је разговорима присуствовало више саговорника (информатор и чланови породице, суседи, пријатељи и слично), будући да полифона структура разговора сужава конкретан наратив и чини потпунијим његове сегменте. Тиме се разговори допуњују наративима који су усклађени са

основним исказима саговорника, али и контранаративима. Иако циљ истраживача не подразумева инсистирање на истинитости казиваног, усмено казивање на тему историјских догађаја разним елементима функционише као оно које има статус веродостојног (експлицитне тврдње о истини, позивање на релевантне сведоке, документација, казивање у првом лицу, интерференција простора у коме се одвија интервју са простором који је маркиран као место одвијања радње о којој се казује, регистровање локалитета познатих истраживачу или додатна објашњења у циљу упознавања са њима итд.).

У транскриптима су сачувани индикатори постојања перформативног и комуникативног чина, у коментарима који се тичу начина на који се региструју покрети информатора, гестикулација, усмеравање исказа ка неком од присутних и слично. Тиме се у запаженој мери обезбеђује знање о разним типовима контекста у којима се остварује казивање.

Сведочења представљена у збирци тематски су усмерена ка догађајима из Другог светског рата. Будући да су они приказани из личних позиција казивача и на основу сећања која су доминантно вербално посредована, делимично обликована на основу непосредног искуства, у транскриптима аудио записа интервјуа запажа се извесна дисперзивност тематског слоја. Микроплан наратива о Другом светском рату у локалној заједници одликују теме пропасти Краљевине Југославије, капитулација и некоординисана војска окупираних земље, одлазак у заробљеништво, радне и концентрационе логоре, војне јединице у контактима са становништвом, појединачни и колективни злочини над цивилима – појединцима и колективом, свакодневни живот локалног становништва у окупацији и глад као примарни мотив у његовом представљању, организација друштвеног живота, послератни период итд.

Жанровски се ова казивања првенствено препознају као усмена историја, али су она и значајан извор записа који припадају фолклорним жанровима (изреке, пословице, псовке, клетве, заклетве, благослови, културноисторијска предања...), неки и наивној књижевности. Нису од мањег значаја сегменти грађе који се могу проучавати из позиције етнологије, антропологије, етнопсихологије (обредне манифестације, веровања, организација народног живота, народно градитељство, народна медицина и слично), социологије културе, културе сећања и историје.

Посебном вредношћу ове књиге треба сматрати уводну студију (*Методологија истраживања усмених сведочанстава о Другом светском рату*). У њој ауторка показује своју поуздану упућеност

у област мемоаристике, сада обogaћену грађом која функционише усменим путем, потврђује поседовање релевантних сазнања о методологији теренског рада у фолклористици, као и одговарајућу примену знања у његовом спровођењу и аналитичком приступу прикупљеном материјалу. Студија је вишеструко корисна, пре свега за процес потенцијалне рецепције и подлоге коју одређени слојеви читалаца могу имати: прецизно су наглашени циљеви истраживања (депоновање приватних и породичних наратива о Другом светском рату из позиције обичног човека), али и оно што циљеви нису – моделовање исказа саговорника и усмеравање ка чињеницама, ревизија институционализованих наратива. Поред издвајања основних елемената структуре и тематских, језичких, етнографских слојева прикупљених наратива, Бојанић Ђирковић анализира начин на који прича постоји и функционише као индивидуално-колективна, упућује на различите елементе стилизације и типове карактеризације актера. Поред тога, истакнуте су и различите процене догађаја из позиције информаната, формулисање његовог знања и сећања на прошлост из позиције садашњости. Такође су регистровани примери релација које информатори успостављају са институционализованим наративима о Другом светском рату, онда када они сугеришу постојање другачијих садржаја и тумачења у наративима којих су свесни или када реферишу на догађаје који нису у складу са официјелним наративима. Суптилно је у том контексту истакнут потенцијал контранаратива – у неким исказима информатора експлицитно, у неким незнатним ограђивањем од првобитног извора казивања, што се остварује и истицањем другостепене природе наратије (секундарно по постанку, посредовано) употребом формула типичних за жанр предања (иако се од њега ови садржаји вишеструко разликују) и усмену историју (*то сам чуо, причао ми...*). Типови сведочанстава у приређеној збирци посматрани су према неколиким параметрима: извор, структура, објективност, аутоцензура, однос према распореду сегмената казивања и њиховој усклађености са основним наративним током (нпр. дигресивност, укључивање секундарних или паралелних наратија итд). Имајући у виду потенцијале које истраживању оваквог типа нуди запажен број информатора различитих по критеријумима узраста, пола, образовања, дијалектолошки релевантних и нерелевантних, могла би се, у опсервацијама које се најављују другим делом публикације, очекивати потпунија слика њиховог статуса у заједници, релација према казиваном, комуникације са истраживачем, прецизније сагледавање улоге информатора у обезбеђивању поверења у истраживача лично и циљеве истраживања итд. Врло корисни би били и осврти приређивача

на принципе селекције грађе и њеног приређивања, параметара по којима су одређени текстови бивали сажимани, степену и природи интервенција у теренском материјалу и слично.

Ширењу контекста у чијим се оквирима мора посматрати ова збирка у прилог иде и библиографија публикација посвећених теми Другог светског рата на територији Топлице, али и изводи из одабране релевантне литературе, који представљају завршни део уводне студије.

Овако приређена збирка изабраних потпуних и делимичних транскрипата аудио записа од вишеструког је значаја: заснована на научном приступу феноменима који се могу сагледавати као они који нашире припадају усменим и писаним књижевним и књижевно-научним врстама, она доприноси новим увидима у њихово постојање и фреквентност; такође, представља подстицај за формирање већег броја збирки теренске грађе, нарочито оних које припадају усменој историји, подстицај на нова истраживања, као и презентацију резултата постојећих. Она је и пример посвећеног приступа теоријскометодолошким проблемима из поменутих домена, али и сведочење о способностима истраживача да се изађе из извесне зоне комфора коју омогућава посвећеност једној области, способностима које су комбиноване са интензивним радом на терену и проучавању других области науке о књижевности. Нека наставак истраживања, публикација нових томова драгоцене теренске грађе и нови приступи њеним различитим аспектима буду минимум који се од ауторке/приређивача ове публикације очекује.

Данијела Поповић Николић / Danijela Popović Nikolić
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет/
University of Nish, Faculty of Philosophy
E-mail: danijela.popovic.nikolic@filfak.ni.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0002-0977-7284>

Примљено/Received: 20. 11. 2025.
Прихваћено/Accepted: 21. 11. 2025.